

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ У МЕХАНІЗМІ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

А.А. Славкова, ст. викл.

Статтю присвячено мінімальній заробітній платі як чиннику посилення або послаблення фіскального ефекту особистого прибуткового податку при формуванні бюджетних доходів держави. Визначені переваги зростання заробітної плати для держави, підприємців, громадян. Виявлений взаємозв'язок розміру заробітної плати в Україні з факторами, що її визначають. Проаналізовані показники середньої заробітної плати в регіональному та галузевому розрізах. Запропоновані шляхи трансформації фіскальної системи держави через впровадження досить високої суспільно прийнятної величини мініимальної заробітної плати.

Ключові слова: *фіскальний механізм перерозподілу суспільних доходів, особистий прибутковий податок, рівень доходів фізичних осіб, диференціація доходів населення, мінімальна заробітна плата, середня заробітна плата.*

Актуальність теми дослідження та постановка проблеми. Макроекономічне державне управління суспільною еволюцією відбувається з допомогою доволі численного арсеналу засобів, які комплексно охоплюють практично всі сфери, сектори й галузі життєдіяльності народу – починаючи з процесу виробництва ВВП, коректування реального й фінансового секторів, визначення раціональних пропорцій споживання, нагромадження й інвестування суспільного капіталу, узгодження матеріальної та нематеріальної сфер економіки тощо та завершуючи кінцевою метою відтворювальних етапів: підвищенням рівня добробуту громадян. На сьогоднішній день це здійснюється переважно через фіскальний механізм перерозподілу суспільних доходів. Перерозподіл національного доходу з допомогою фіскальних інструментів має за мету встановлення збалансованого суспільного добробуту між всіма членами суспільства. Насамперед, фіскальний механізм стосується економічно активної частини населення, яке забезпечує своєю продуктивною працею процес первинної генерації суспільних доходів як об'єкта фіскального розподілу. З цією метою держава встановлює адекватні суспільним запитам мінімальні стандарти добробуту громадян, зокрема для економічно активного населення – це мінімальна заробітна плата, яка покликана, перш за все, гарантувати ліміт суспільного благоустрою.

Отже політика доходів, яка здійснюється державою, являє собою найбільш важливу частину соціальної політики в суспільстві. Але держава не може повністю взяти на себе функцію фінансування соціальної сфери, тому що, як наслідок, виникає проблема соціального утримання, що ніяк не забезпечить ефективного розподілу ресурсів. З іншого боку, для досягнення головної умови розвитку суспільства – стійкості економічної системи, необхідно щоби розподіл доходів у суспільстві повністю забезпечувався ринковим механізмом, а це неможливо досягти, оскільки ціновий механізм не в змозі впоратися з провалами ринку [6, с. 49]. Отже, держава вимушена балансувати між двома крайнощами та вживати заходи на різних рівнях економіки з метою стабілізації і поліпшення благоустрою населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Податку з доходів фізичних осіб властива ознака не тільки економічна, але й ще більше соціальна, оскільки він є “засобом перерозподілу доходів і регулювання соціальної напруженості в суспільстві, виступаючи найважливішим важелем регулювання соціальної сфери за допомогою державних фінансів” [10, с. 115]. В цьому ж контексті слід додати принципи вигоди й платоспроможності, які посилюють соціальну ефективність механізму оподаткування доходів громадян [9, с. 70-91].

Адекватне визначення податкової бази (об’єкта оподаткування) у контексті фіскального адміністрування – запорука ефективності оподаткування [14, с. 22]. Вказане забезпечує ефективність податків у всіх своїх проявах: фіскальній достатності, економічній раціональності й соціальній значимості. Це дозволяє повноцінно реалізувати потенційну функціональність особистого прибуткового податку, зокрема – з фіскальної точки зору. Держава мобілізує “необхідні для свого функціонування кошти залежно від сумарної платоспроможності платників” [5, с. 38]. Таким чином, доходи громадян – первинний елемент особистого прибуткового податку, що забезпечує його комплексну суспільну прийнятність.

Доходи населення, як соціально-економічна категорія, відображають собою економічні зв’язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок їх трудової активності, використання власності, яка знаходиться в їх розпорядженні, та соціальних трансфертів. Під доходом фізичних

осіб з фіскальної точки зору розуміють засоби, виражені у формі матеріальних благ (грошові чи натуральні надходження). Але не всі доходи громадян, що мають вартість, можуть включатися до бази оподаткування. В першу чергу доходи передбачені для задоволення особистих потреб фізичної особи, підтримання її фізіологічного та духовного розвитку. Відтак, такі доходи не можуть вважатися дохідними, оскільки вони повністю покривають соціально необхідні споживчі витрати громадян.

В Україні населення істотно різниться за рівнями доходів [4, с. 175]:

- за офіційними даними, близько 30% населення України належить до категорії бідних, а за неофіційною інформацією – в межах 60-70%;
- понад 60% громадян одержують заробітну плату, яка є нижчою за прожитковий мінімум для працездатних осіб. Також, за офіційними даними, співвідношення 10% найбагатших та 10% найбідніших становить 7 разів, а з урахуванням тінізації доходів – 13-17 разів;
- така явно очевидна диференціація доходів позначається на їх споживчій платоспроможності та структурі витрат у населення. За міжнародними показниками, сім'ї, які витрачають на харчування більше 50% доходів, належать до бідних. Якщо, наприклад, в Чехії і Польщі ця категорія витрат складає 30% загальної суми витрат доходів, у Німеччині – 16,2%, у Франції – 13,8%, то в Україні ця сума є неймовірно високою – понад 60%. А найнижчий показник витрачання доходів населення на харчування у Великобританії – не більше 10%. В середньому витратна частина доходів населення на харчування по країнах західноєвропейського регіону складає всього 15%. Тобто, в Україні – в чотири рази більше. Це засвідчує або надто низький рівень доходів населення, або надзвичайно високі цінові бар'єри на ринку харчових продуктів в Україні (не виключено, що одне й друге водночас).

В результаті капіталізації національної економіки, зросла соціальна нерівність, що виявляється, зокрема, у посиленні диференціації доходів населення. Аналітики розглядають дві взаємопов'язані проблеми в єдиному комплексі: середній рівень доходів населення (абсолютна) та їх диференціація (відносна). Ці проблеми

досліджуються за допомогою індексу Джині та подібних йому індикаторів соціальної нерівності і побудови регіональної кривої Лоренца [6, с. 39]. Індикатори нерівності, що розраховуються на звітних статистичних даних, вважаються доволі “жорсткими” та доповнюються “м’якими”, більш реальними показниками, що отримуються за результатами вибірових соціологічних обстежень населення. Новий підхід до розрахунку індексу Джині представляє значний інтерес та зводиться до наступного: “Разом з традиційним прибутковим індексом Джині розглядається житловий індекс Джині і обґрунтовується той факт, що малі значення другого індикатора в деякій мірі амортизують високі значення першого” [6, с. 39].

Важливі аспекти проблем формування та розподілу доходів у суспільстві, в тому числі державного регулювання цих процесів, підвищення їх споживчої платоспроможності, соціального захисту громадян, розшарування населення за рівнем добробуту, погашення заборгованості із виплати заробітної плати тощо розглядалися у працях багатьох українських та зарубіжних вчених. Роль мінімальної заробітної плати у механізмі особистого прибуткового оподаткування при формуванні бюджетних доходів держави сьогодні широко висвітлюється [15; 16; 17]. Разом з тим, все ще існує потреба в ґрунтовному вивченні, комплексному дослідженні сукупності процесів, що відбуваються у сфері доходів населення.

Постановка завдання. Оцінка та аналіз диференціації розподілу доходів між різними верствами населення, розробка і запровадження ефективних регулюючих заходів з обмеження процесів поляризації громадян за доходами, вирішення питань стимулювання праці та відтворення трудового потенціалу суспільства, гідної оплати праці – це актуальні питання, які потребують вирішення на засадах оптимальної узгодженості різних верств населення. У формуванні та розподілі доходів громадян важлива роль відводиться податковому механізму, а саме механізму оподаткування цих доходів – особистому прибутковому податку, головне призначення якого – соціальне вирівнювання і політико-ідеологічне примирення полярних соціальних груп населення – “малозабезпечених” та “заможних”.

Одним з основних чинників, що негативно впливають на фіскальну функцію податку з доходів фізичних осіб, є низький рівень доходів населення (це істотно

зменшує об'єкт оподаткування та базу нарахування податку). Саме низький рівень доходів населення зумовлює подальші дослідження у сфері основних її складових, особливо заробітної плати, оскільки вона займає майже 50% у структурі всіх доходів фізичних осіб та біля 90% – у структурі доходів економічно активної зайнятої частини населення, що, відповідно, дозволяє зробити висновки про рівень його добробуту. Останнім часом у доходах населення значну роль відіграє мінімальний розмір заробітної плати, важливого значення набуває також співвідношення мінімальної до середньої заробітної плати, середнього показника заробітної плати в регіональному та галузевому розрізі тощо. Відтак, метою даної статті є: визначення переваг зростання заробітної плати для держави, підприємців, громадян; аналіз взаємозв'язку розміру заробітної плати в Україні з факторами, що її визначають; дослідження мінімальної заробітної плати як чинника посилення (послаблення) фіскального ефекту в механізмі особистого прибуткового оподаткування при формуванні бюджетних доходів держави.

Виклад основного матеріалу. Одним з найбільш основних показників, що характеризують рівень добробуту населення, є співвідношення оплати праці найманих працівників до ВВП. Так, обсяг виробленого суспільного продукту, як важливий макроекономічний фактор, знаходиться в прямій і зворотній залежності з фактором оплати праці. Зростання обсягу виробленого продукту, що залежить від продуктивності праці, у свою чергу, визначає реальні можливості країни в підтримці рівня життя громадян. Чим вищі темпи приросту ВВП, тим більше можливостей для розширеного відтворення трудових ресурсів, і – навпаки. У багатьох розвинених країнах, наприклад, навіть при коливаннях великого числа макроекономічних показників частка заробітної плати у ВВП залишалася приблизно однаковою, складаючи 65-75%. Зниження частки оплати праці у ВВП нижче 50% – явна ознака руйнування економіки; в Україні ж цей показник набагато менший, хоча має позитивну тенденцію до збільшення: з 42,3% у 2000 р. до 49% у 2008 р.

Низька заробітна плата обмежує розширення внутрішнього ринку, яке необхідне для економічного зростання; породжує тенденцію технічного застою, оскільки інвестиційні проекти модернізації забезпечують лише несуттєву економію

на заробітній платі й тому, у своїй більшості, є нерентабельними або малорентабельними [8, с. 7]. Отже, низька заробітна плата не вигідна: ні державі (чи місцевому самоуправлінню) – надходження від податку з доходів фізичних осіб незначні; ні працедавцям – низька вартість робочої сили не створює передумови достатньо інтенсивної та продуктивної праці; ні працівникам – низька споживча платоспроможність, відповідно, низький життєвий рівень.

Висока оплата праці – навпаки, вигідна і державі, й підприємцям, та найманим працівникам. Вона формує необхідні економічні ефекти: для держави – підвищення рівня життя населення, зменшення соціальних витрат; зростання інвестицій в економіку за рахунок заощаджень населення через банківський сектор та фінансовий ринок; для місцевого самоуправління – посилення фіскальної платоспроможності: податок з доходів фізичних осіб зростатиме прямопропорційно збільшенню заробітної плати; для виробників – розширення місткості ринку, зростання швидкості обороту капіталу, зменшення заборгованості; для сфери торгівлі – скорочення надлишкових товарних запасів, зростання річних оборотів і прибутку; покращення асортименту товарів за рахунок попиту на них більш заможних покупців; для роботодавців – зростання вимогливості до якості та продуктивності праці, до якості виконання технологічних операцій; зростання самодисципліни та самоконтролю як результат побоювання залишитися без роботи; збільшення інвестицій у людський капітал, підтримання кваліфікації та своєчасне отримання нових знань; для працівників – істотне підвищення їх споживчої платоспроможності, можливість задовольнити свої фізіологічні та духовні потреби, бути мобільними, впевненими в собі тощо. З'явиться економічна основа зростання вимог до органів влади, їх відповідальності за якість управління та прийнятих рішень [12, с. 52]. Такі позитивні ефекти підтверджуються практикою високої оплати праці в соціально-ринкових економічно розвинутих європейських країнах.

Основа визначення доходу для економічно активного населення – мінімальна заробітна плата: законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може здійснюватися оплата за виконану працівником місячну норму праці (обсяг робіт) [1; 3]. Мінімальна заробітна плата є

державною соціальною гарантією, а її розмір розраховується та встановлюється на основі прожиткового мінімуму. У свою чергу, прожитковий мінімум повинен формуватися адекватно набору мінімальних потреб населення, що становлять мінімальний споживчий бюджет, необхідний для забезпечення існування й розвитку особистості [2]. Реальне співвідношення й узгодження вказаних параметрів фінансового задоволення соціально-економічних запитів населення є запорукою забезпечення принаймні мінімального суспільного благоустрою.

Параметр мінімальної заробітної плати у працюючого населення має вагоме суспільне призначення, будучи одним з найголовніших соціальних, економічних і фінансових державних стандартів для суспільства: (1) в соціальному відношенні вона відображує міру громадського добробуту; (2) з економічної точки зору – характеризує динаміку відтворювального процесу та створення ВВП і національного доходу; (3) у фінансовому механізмі розподілу суспільних доходів вона знаходить своє відображення як фіскальна значущість в бюджетних інтересах держави.

Для аналізу доходів населення використовують систему показників, які характеризують загальний та середній рівень доходів, а також окремі їх складові, співвідношення, динаміку в цілому по країні і, зокрема, в регіональному та галузевому аспектах. Як основний параметр, що визначає розмір оплати праці, використовується середньомісячна нарахована заробітна плата. Недоліками цього показника є: (1) неповне відображення реалій у зв'язку з тіньовими доходами; (2) неадекватне відображення у зв'язку з високою варіацією та асиметрією у розподілі робітників за розміром заробітної плати в розрізі галузей та видів економічної діяльності. Більш реальним показником середньомісячної заробітної плати може бути її медіанний рівень, що традиційно використовується сучасною суспільно прикладною західною статистикою [13, с. 66].

Важливим фактором диференціації доходів населення є регіональний розріз. Зокрема, в Україні, максимальна середня заробітна плата простежується у м.Києві (3074 грн.), Донецькій (2015 грн.), Дніпропетровській (1876 грн.) областях; найменша – Тернопільській (1313 грн.), Чернігівській (1370 грн.), Херсонській (1375 грн.). За допомогою ранжування можна побачити (табл.1), що середня заробітна

плата в деяких областях за період 2000-2008 рр. суттєво збільшилась, а в деяких – навпаки, зменшилась. Наприклад, Хмельницька область у 2008 р. займає 19 позицію проти 25 – у 2000 р., а Херсонська область, навпаки, – 25 позицію у 2008 р. проти 19 – у 2000 р. Але лідуєчими в регіональному розрізі є м. Київ та Донецька область, які з 2000 по 2008 рік займають першу та другу позицію відповідно.

Таблиця 1

**Ранжування показників середньої заробітної плати
в регіональному розрізі за період 2000-2008 рр.***

(позиції)

Регіон, область	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
м.Київ	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Донецька	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Запорізька	3	3	3	3	3	3	4	4	5
Дніпропетровська	4	4	4	4	4	4	3	3	3
м.Севастополь	5	6	7	5	6	7	7	7	7
Київська	6	8	9	7	7	5	5	5	4
Одеська	7	10	8	9	9	8	9	10	10
Луганська	8	7	6	6	5	6	6	6	6
Харківська	9	9	10	9	8	9	8	8	8
Миколаївська	10	5	5	8	10	11	11	12	11
АР Крим	11	11	11	11	12	12	12	11	12
Полтавська	12	12	12	10	11	10	10	9	9
Львівська	13	13	13	12	13	14	13	13	13
Сумська	14	15	16	16	17	17	17	16	16
Івано-Франківська	15	14	14	14	14	13	14	14	14
Чернігівська	16	18	20	22	22	22	25	25	26
Черкаська	17	21	21	20	18	18	18	18	17
Рівненська	18	16	15	15	15	15	15	15	15
Херсонська	19	19	18	18	20	19	21	24	25
Закарпатська	20	17	17	17	16	16	16	17	18
Кіровоградська	21	20	19	19	19	20	19	19	20
Житомирська	22	22	23	23	24	23	22	22	21
Вінницька	23	24	24	24	23	24	23	23	22
Чернівецька	24	23	22	21	21	21	20	25	23
Хмельницька	25	25	25	25	25	26	24	21	19
Волинська	26	26	26	26	26	25	26	26	24
Тернопільська	27	27	27	27	27	27	27	27	27

**Розраховано за даними Державного комітету статистики України*

Низький рівень заробітних плат спонукає значну частину громадян шукати роботу у великих містах чи за кордоном. Отже, у регіонах-реципієнтах зменшується кількість економічно активного населення, та, відповідно, – й платників податків. Економія витрат на оплату праці з боку підприємців супроводжується недонадходженням коштів в бюджетів, чим спричиняє додаткові бюджетні видатки.

Не менш важливим фактором диференціації доходів населення, що доповнює міжрегіональну диференціацію заробітної плати, є міжгалузевий розріз. Найбільшу величину заробітної плати мають працівники фінансового сектору (3747 грн.) та державного управління (2581 грн.), тобто у сферах, де нова вартість не створюється; найменша – у сферах сільського господарства (1076 грн.) та охорони здоров'я (1177 грн.). У рівнях максимальної та мінімальної середньої заробітної плати ступінь нерівності сягає майже 25 разів. Причому така тенденція простежується за весь аналізований період. Крім того, співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати упродовж 2000-2008 рр. складає 6,2-7,3 у фінансовому секторі, 3,7-5,0 у сфері державного управління, 1,5-2,3 – у сфері охорони здоров'я, 1,6-1,8 у сільському господарстві при середніх показниках по Україні – 2,6-3,5 (табл.2).

Таблиця 2

**Співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати
за видами економічної діяльності за період 2000-2008 рр.***

(разів)

Вид діяльності	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
по Україні	2,6	2,6	2,7	2,5	2,9	3,1	3,0	3,4	3,5
Фінансова діяльність	6,2	7,1	7,0	5,7	6,1	5,9	5,9	6,9	7,3
Державне управління	3,7	3,4	3,5	3,1	3,4	4,1	4,5	4,6	5,0
Діяльність транспорту та зв'язку	3,7	3,9	4,1	3,7	4,1	4,0	3,8	4,2	4,3
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	3,1	3,2	3,1	2,8	3,3	3,4	3,4	4,0	4,0
Промисловість	3,4	3,4	3,5	3,2	3,6	3,7	3,5	3,9	3,9
Будівництво	2,9	3,1	3,1	3,0	3,5	3,4	3,3	3,7	3,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2,5	2,4	2,4	2,1	2,5	2,7	2,6	2,9	2,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	1,8	1,8	1,8	1,6	2,0	2,4	2,4	2,7	2,9
Освіта	1,7	1,9	1,9	1,8	2,1	2,4	2,3	2,7	2,8
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	1,9	1,9	1,9	1,9	2,4	2,5	2,4	2,8	2,5
Діяльність готелів та ресторанів	2,0	2,0	2,0	1,8	2,1	2,2	2,1	2,4	2,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,5	1,6	1,6	1,5	1,7	2,0	1,9	2,2	2,3
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	1,2	1,3	1,3	1,1	1,4	1,6	1,6	1,8	2,1
Рибальство, рибництво	1,6	1,7	1,7	1,6	1,8	1,9	1,7	1,8	1,8

*Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Посиленням диференціації в оплаті праці в галузевому розрізі є різна заробітна плата за одну й ту ж саму роботу, наприклад прибиральниця – у банку та у лікарні. Крім того, існують прецеденти, коли робітник високої кваліфікації за свою роботу отримує заробітну плату меншу, ніж робітник низької кваліфікації. Суттєві розриви в оплаті праці різних галузей неможливо пояснити із суспільної точки зору, оскільки людина, що не отримує достатніх коштів, не має можливості спілкуватися на рівних з іншими, не може бути мобільною, розпоряджатися своїми здібностями, використовувати досвід та практику для власного розвитку та розвитку членів своєї сім'ї. В таких умовах недооцінюється роль праці як матеріального і духовного багатства в суспільстві. Підтвердженням цьому може слугувати зміна товарного дефіциту на грошовий; таким чином, відбувається кардинальна зміна суті соціально-економічних процесів, загострюючи дефіцит споживання та збільшуючи соціальну диференціацію населення.

Аналіз статистичних даних показує, що зміни розміру середньої заробітної плати тісно пов'язані зі зміною величини основних соціальних гарантій у сфері оплати праці – мінімальної заробітної плати (рис.1).

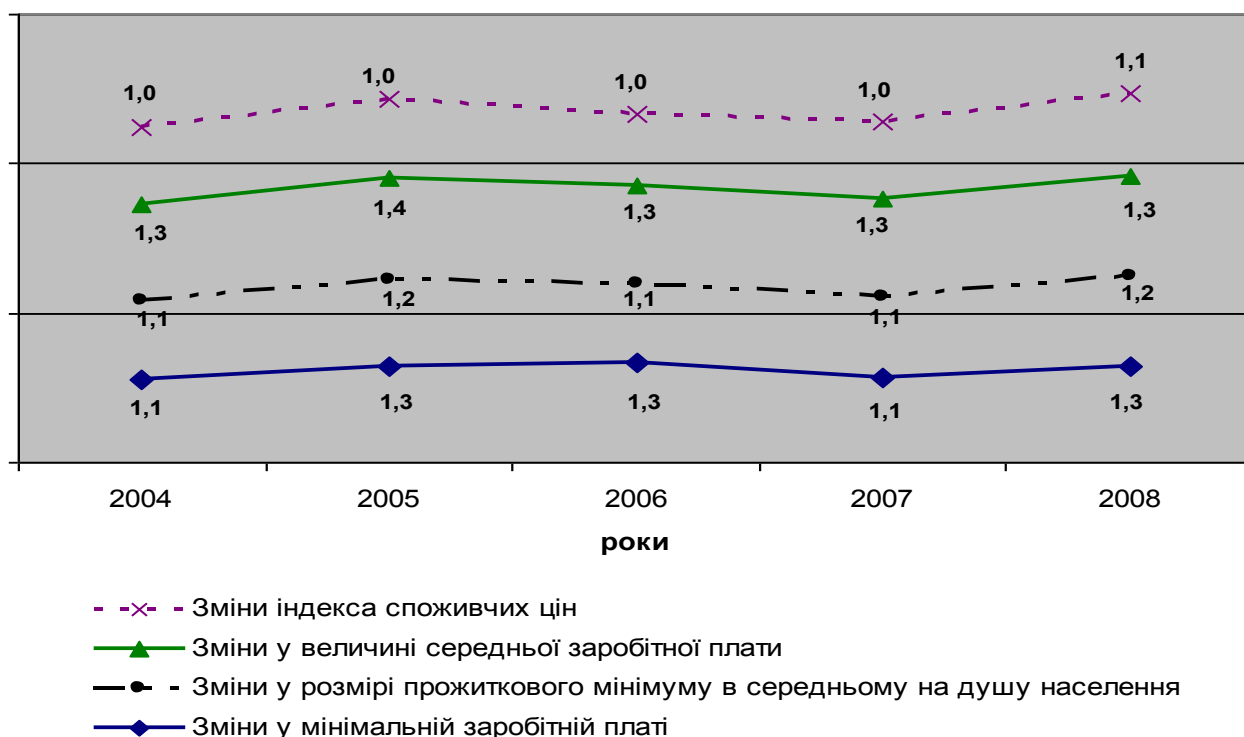

Рис. 1. Зміни розміру середньої заробітної плати та соціальних гарантій за 2004-2008 рр. (у разях до попереднього року)

Головна причина такого взаємозв'язку полягає у механізмі організації оплати праці, при якому виконавчі органи формують величину прожиткового мінімуму та мінімальну заробітну плату виходячи з економічних можливостей держави, а індекс споживчих цін розраховується з врахуванням змін цін на товари, які входять у прожитковий мінімум. Отже, визначальним чинником розміру оплати праці є соціальні гарантії, зокрема – мінімальна заробітна плата, яка безпосередньо призводить до змін в системі первинного розподілу доходів.

Стосовно фіскальної ефективності мінімальної заробітної плати в механізмі особистого прибуткового оподаткування слід зазначити, що вона в цьому випадку має двояку функціональність. З одного боку, мінімальна заробітна плата, залежно від своєї величини, є чинником посилення або послаблення фіскального ефекту особистого прибуткового податку при формуванні бюджетних доходів держави, що також залежить ще й від моделі особистого прибуткового оподаткування – пропорційної чи прогресивної. Інша сторона прояву мінімальної заробітної плати знаходить своє відображення при здійсненні бюджетних видатків держави – на стадії перерозподілу суспільних доходів, що є особливо відчутним у двох аспектах: (1) при формуванні заробітної плати (рівні доходів) працівників бюджетних сфер та секторів; (2) при обчисленні розміру трансфертів (допомоги, субсидій тощо). Крім того, разом із встановленням норми заробітної плати виникає також ще й “проблема ефективності фіскальної політики щодо пропозиції праці” [16, с. 178].

Особистий прибутковий податок залежить у фіскальному механізмі саме від мінімальної заробітної плати. Її розмір щодо величини валового внутрішнього продукту на душу населення становить всього 2,5% – гарантована державою величина, що належить від створеного продукту працюючій людині (табл.3). Ця ситуація свідчить про низький, менший за прожитковий, рівень добробуту громадян та відсутність реальних об'єктів фіскального перерозподілу.

На фоні західноєвропейських країн показник мінімальної заробітної плати в Україні є надзвичайно низьким. Незважаючи навіть на те, що за період 2000-2009 рр. величина мінімальної заробітної плати зросла більш, ніж в 6,7 разів. Тобто, очевидною є різниця між номінальною та реальною мінімальною заробітною

платою. Західноєвропейські тенденції в політиці мінімальної заробітної плати можна відобразити таким чином: враховуючи ситуацію соціально-виробничої й фінансово-економічної кризи, в умовах якої, як правило, рівень доходів не має тенденції до зростання, показник мінімальної заробітної плати підвищується в багатьох країнах, більш, ніж вдвічі, порівняно з коригуванням на темпи інфляції, не враховуючи постійне збільшення. Отже, мінімальна заробітна плата – автоматичний важіль стримування інфляційних процесів через підвищення платоспроможної значимості, чим посилюється її значення в механізмі фіскального розподілу.

Таблиця 3

Динаміка мінімальної заробітної плати в Україні в 2000-2008 рр.*

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ВВП на душу населення, грн.	3 436	4 195	4 685	5 591	7 273	9 372	11 630	15 496	20 534
Мінімальна заробітна плата, грн.**	90	118	140	185	205	262	350	400	515

*Складено і розраховано автором на основі даних Державного комітету статистики України

**Встановлена на 1.01 поточного року

Загальне зниження рівня життя в Україні відобразилося в існуванні значної кількості громадян, реальні доходи яких не досягають прожиткового мінімуму. Посилилися галузеві й регіональні відмінності в доходах і, зокрема, заробітній платі. Розгляд динаміки заробітної плати працюючих громадян та її розподіл в умовах ринкових перетворень виявляє надто високу частку бідних серед працюючого населення. Навіть у разі наявності роботи на постійній основі значна частина громадян має доходи, які є нижче необхідного, мінімально допустимого рівня для нормального існування людини. Відтак, проблема бідності в національних масштабах набула крайніх форм за багатьма показниками – сучасний соціально-економічний розвиток України не відповідає навіть “концепції базових потреб” з метою задоволення населення мінімальними благами на основі суспільних запитів [7, с. 20]. У такій ситуації, очевидно, однією з передумов економічного зростання є необхідність суттєвого збільшення рівня доходів фізичних осіб, у тому числі через реформування механізму оподаткування заробітної плати як доходу.

Бажання громадян заробити на безбідне існування своє та своєї родини, вимушує їх шукати інші альтернативні шляхи отримання доходів, наприклад,

перейти з підприємства бюджетного сектору у комерційну структуру, чи застосувати інші шляхи вирішення своєї проблеми, що майже завжди приводить його до тіньового сектору. З наявності в економіці України тіньового сектора логічно випливає існування досить великої частки доходів фізичних осіб, які не відображаються в офіційній статистиці та, відповідно, не оподатковуються податком з доходів фізичних осіб. Приховування частини доходів громадян при здійсненні офіційної діяльності відбувається переважно шляхом здійснення розрахунків за приховані роботи готівкою та виплату заробітної плати неофіційним шляхом (теж готівкою), а також – шляхом виведення частини коштів в тінь, шляхом переведення їх у готівкову форму, штучного завищення витрат і, знову ж таки, виплати частини заробітної плати готівкою, без відображення у офіційних документах.

Проведене авторське дослідження та отримані результати дозволяють зробити наступні висновки – із констатуванням фактичних положень та формулюванням, водночас, пропозицій рекомендаційного характеру:

- впровадження досить високої суспільно прийнятної величини мінімальної заробітної плати буде основою для кардинальної трансформації всієї фіскальної системи держави, що має на меті введення прогресивно-регресивної моделі особистого прибуткового оподаткування із впровадженням неоподаткованого мінімуму доходів громадян на належному рівні реального суспільно адекватного прожиткового мінімуму, як основи мінімальної заробітної плати, та наданням можливості фізичним особам самостійно обирати форму оподаткування – особи (індивідууму) чи сім'ї (родини);
- удосконалення механізму оподаткування заробітної плати та інших доходів громадян в Україні необхідно розглядати комплексно з удосконаленням системи зайнятості населення, впровадженням адекватної суспільним запитам системи оплати праці та соціального забезпечення;
- створити справедливий підхід до визначення кола оподатковуваних доходів, податкових діапазонів та ставок податку, податкових пільг тощо, що зменшить податкове навантаження на легальний сектор та сприятиме виведенню доходів із “тіні” і їх офіційному декларуванню в цілях оподаткування;

- розробити методичні підходи до виявлення “тіньових” доходів, перш за все у відношенні фізичних осіб – суб’єктів підприємницької діяльності з найманими працівниками, що обрали спрощену систему оподаткування;
- посилити контроль податкових органів за застосування схем ухилення й уникнення від оподаткування та посилити міру відповідальності за порушення податкового законодавства;
- запровадити диференціацію мінімальної заробітної плати, яка має досить різні показники в регіональному розрізі, в різних галузях економіки та сферах діяльності, посилити її значення для приватного сектора;
- надати право органам місцевого самоуправління запроваджувати регіональні стандарти мінімальної заробітної плати аналогічно функціональній спроможності встановлювати регіональний прожитковий мінімум. Зазначене об’єктивно потребує реформування системи державних соціальних стандартів (гарантій) суспільству, посилюючи їх різнопланову значимість, в тому числі – й фіскальну в механізмі особистого прибуткового оподаткування, що створить підстави для раціональної реорганізації всієї фінансової системи держави, насамперед – бюджетної сфери, трансформації форм та методів мобілізації централізованих фінансових ресурсів держави, зміні механізму фінансування бюджетних видатків тощо. Це посприятиме істотній модифікації розподільних відносин в суспільстві та створенню оптимальної, максимально можливої, фіскальної моделі держави.

Література

1. Закон України “Про оплату праці” №108/95-ВР від 24.03.1995р.
2. Закон України “Про мінімальний споживчий бюджет” №1284-ХІІ від 3.07.1991р.
3. Кодекс законів про працю України / Затверджений Законом УРСР “Про затвердження Кодексу законів про працю Української РСР” №322-VIII (322а-08) від 10.12.1971р. (із змінами).
4. Амоша О. Проблеми та шляхи забезпечення соціальної орієнтації економіки України / О. Амоша, О. Новікова // Журнал європейської економіки. – 2005. – Т. 4.– №2. – С. 173-184.

5. Андрущенко В.Л. Економічні та позаекономічні аспекти оподаткування / В.Л. Андрущенко, Ю.І. Ляшенко // Фінанси України. – 2005. – №1. – С. 36-43.
6. Балацкий Е. Отношение к неравенству доходов: количественная оценка / Е. Балацкий // Экономист. – 2007. – №6. – С. 39-49.
7. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: монографія / Е.М. Лібанова. – К.: КНЕУ, 2008. – 330 с.
8. Мартынов В.А. Вызовы, реалии и шансы России / В.А. Мартынов // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 10. – С. 3-9.
9. Налогообложение: теории, проблемы, решения / В.П. Вишневский, А.С. Веткин, Е.Н. Вишневская и др.; под общ. ред. В.П. Вишневского. – Донецк: ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. – 504 с.
10. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи: монографія / П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій [та ін.]; за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2008. – 675 с.
11. Сергеев И. Развитие социальной сферы: приоритеты регулирования / И.Сергеев, Н.Кирсанова, И.Кирсанова // Экономист. – 2007. – №1. – С. 46-55.
12. Смирнов В. Инфляция и трудовые доходы / В.Смирнов, Т.Лукьянчикова // Экономист. – 2007. – №2. – С. 48-54.
13. Фиськова Л. Заработная плата и ее факторы / Л.Фиськова // Экономист. – 2009. – №1. – С. 66-71.
14. Фролова Н. Оподаткування доходів від праці та від капіталу в Україні / Н. Фролова // Економіка України. – 2006. – №12. – С. 21-28.
15. Hungerbühler M. On the Optimality of a Minimum Wage: New Insights from Optimal Tax Theory / M. Hungerbühler, E. Lehmann // Journal of Public Economics. – 2009. – Vol. 93. – №3-4. – P. 464-481.
16. Hansen B. The Economic Theory of Fiscal Policy / B. Hansen. – London: Allen & Unwin, 1958. – xv, 450 p.
17. Pisauro G. The Effect of Taxes on Labour in Efficiency Wages Models / G. Pisauro // Journal of Public Economy. – 1991. – Vol. 46. – №3. – P. 329-345.